

Др НИКОЛА ШКЕРОВИЋ

У Београду је 27. децембра 1972. године у дубокој старости умро др Никола Шкерковић, истакнути културни, научни и јавни радник. Рођен је 25. априла 1884. године у селу Копиту Петровића (општина Даниловград), у селачкој породици.

Пошто прилике у Црној Гори нијесу омогућавале редовно школовање, Шкерковић, као већина црногорских младића, у основну школу полази у поодмаклим годинама и завршава је 1898. године. Пошто је био одличан ђак, његова породица, иако сиромашна, жељела је да он продужи школовање — донекле подстакнута и свештеничком традицијом куће, као и жељом рођака да имају „свога“ свештеника.

У цетињску гимназију, онда једину у Црној Гори, Шкерковић се уписује 1898. године. Било је то вријеме када је само незнатан број црногорских младића настављао у средњим школама, када се у Црној Гори тек стварало грађанско друштво, а капитализам се налазио тек у повоју. По завршетку првог разреда гимназије, он у љето 1899. године, на предлог једног свог даљег рођака, иначе старијег ученика гимназије, полази у Русију, с намјером да продужи школовање у неком духовном семинарију, на дајући се помоћи од Синода руске цркве. Та му се жеља, међутим, није остварила. Послије чекања од скоро два мјесеца на аустро-руској граници, добија од Синода негативан одговор и мора се вратити у Црну Гору. Благодарети ондашњем министру просвјете војводи Симу Поповићу, дозвољен му је упис у гимназију и он завршава II разред са одличним успјехом.

Пошто његово школовање није могло бити материјално обезбијеђено, Шкерковић полази у Србију,

да продужи школовање. Тамо га, међутим, не уписује ни једна гимназија — под изговором да је прерастао. Разлози су, међутим, били политичке природе: заоштрени односи међу владајућим круговима Црне Горе и Србије, особито последице атентата на краља Милана 1899. године. Због тога је полиција спречавала улазак у Србију ученицима из Црне Горе, неке је и протјерала, али су се многи илегално убацивали преко границе. Шкерковић је остао упоран у жељи да продужи школовање. Успијева да се спреми и приватно положи за једну школску годину III и IV разред гимназије. Материјалне тешкоће стално су га пратиле, не само у Србији него и даље, у току цијелог школовања. У Београду је, упркос помоћи коју је добијао од једног професора, морао да обавља разне послове, па и да послужује код јединих породица, да би на тај начин обезбиједио средства за живот и школовање.

Пошто ни у Србији није могао да обезбиједи средства за настављање школовања, поново рјешава да оде у Русију и тамо се упише у неки духовни семинариј. Међутим, та му се жеља ни овог пута неће остварити. Пошто није имао никакве препоруке, Синод га не прима, и тако се он у Петрограду, милионској пријестоници царске Русије, нашао без икаквих средстава за живот. Али жеља за школовањем побједила је тешкоће, и он чврсто одлучује да заврши гимназију спремајући се приватно и тиме коначно напушта мисао о семинарију. Повремена помоћ, коју је добијао од Словенског добротворног друштва и Синода, омогућава му да се одржи у Петрограду и приватно положи V разред гимназије. Пошто та помоћ није била довољна, морао

је обављати разне послове. Руски језик, који је почео учити у цетињској гимназији, добро је савладао, па је могао давати часове ученицима I и II разреда гимназије.

Крајем љета 1903. године напушта Петроград и на позив једног свог земљака одлази у Самарканд, некадашњи културни и политички центар руског дијела централне Азије. Тамо остаје до 1905. године, а затим одлази у Ташкент, гдје завршава гимназију 1906. године. Кад је Шкеровић стигао у Ташкент, револуционарно врење било је захватило и азијске дјелове руске империје. У Ташкенту се тијесно повежује са руском народном омладином, прати револуционарни покрет, учествује у разним манифестацијама и на састанцима. Почео се бавити и новинарством, сарађујући у покрајинској штампи.

По завршетку гимназије, Шкеровић у октобру 1906. године напушта Ташкент и полази у Москву, да настави студије на Московском универзитету. На путу, међутим, сазнаје да је Универзитет због револуционарног врења затворен „на неодређено вријеме“. Пошто није могао остварити жељу да студира на Московском универзитету, одлучује да пође у Праг и настави студије на Карловом универзитету. Цио иметак са којим је кренуо на овај пут износио је око 400 рубаља „мучно стечене уштеђевине“.

Иако је у Праг стигао са закашњењем, универзитетске власти му дозвољавају упис на Филозофски факултет. Уписао је групу историје и географије, а касније, по одобрењу универзитетских власти, и славистику. Тако постаје редовни слушацац Карловог универзитета.

Са својом старом упорношћу Шкеровић наставља студије на универзитету. Радио је систематски, не пропуштајући ни једну прилику да обогати своје знање. На вријеме је давао испите, па је већ почетком треће године студија почео да ради докторску дисертацију. Теза је била „Ђуро Крижанић — његов живот, рад и идеје — хрватски писац и политичар XVII вијека“. Љетњи семестар 1907/1908. године провео је као редовни слушацац на Универзитету у Лајпцигу, гдје је слу-

шао предавања из славистике и фонетике, У љето 1908. године долази кући, у Црну Гору, и обилази Васојевиће, Братоножиће и Куче — ради проучавања народног говора.

Шкеровићеве материјалне прилике на студијама нијесу биле стабилне. На помоћ од куће није могао рачунати већ од поласка у Србију. Црногорска влада му додјељује стипендију од 60 круна почев од 1907/1908. школске године, али му је средином 1909. укида због његовог политичког дјеловања. Зато се морао и даље старати о свом издржавању. Даје часове из руског језика, а једно вријеме уређује рубрику српског и руског језика у Органу Извозног друштва у Прагу. Бави се новинарством. Писао је у српским и руским новинама, а затим и чешким, па је и од тога нешто зарађивао. Писао је и неке чланке у чешком „Етнографском вјеснику“. Године 1910. у „Чешкој ревији“ објављује дужи чланак „Културне прилике у Црној Гори“.

Шкеровић је завршио студије 1910. године. Тада је одбранио и докторску тезу, па је у децембру промовисан за доктора филозофије Чешког Карловог универзитета у Прагу. Њега су интересовала и питања филозофије хуманизма, нарочито у дјелима руског књижевника Лава Толстоја и чешког политичара Томаша Масарика, а та проучавања нијесу остала без утицаја на његове погледе и његово схватање живота.

Још на универзитету, Шкеровић се активно бави и политичким радом. Активно учествује у свим збивањима међу студентском омладином у Прагу, посебно југословенском. Одржава контакт са црногорским студентима у Београду, Москви и Петрограду, као и осталим југословенским студентским удружењима. Такође са српскохрватском коалицијом у Загребу. Три године био је председник српског академског друштва „Шумадија“, а узима учешћа и у стварању „Удружења југословенских академских друштва“ у Прагу. У вријеме анексионе кризе држи у просторији Савеза чехословачких студената предавање на тему „Босна и Хер-

цеговина под окупацијом Аустро-Угарске“. То је предавање последице анексионе кризе објавио чешки лист „Ден“. Код њега су се уписивали добровољци за случај рата Аустро-Угарске са Србијом и Црном Гором. Полиција два пута врши претрес његовог стана. За вријеме анексионе кризе Шкерковић је имао често разговоре са истакнутим политичарима и друштвеним радницима: вођом чешких реалиста професором Т. Г. Масариком, вођом Народне социјалистичке странке Ј. Клофачем, сартјешиним Савеза сокола дром Ј. Шајнером. Те везе одржава и даље.

У вријеме такозваног „Велеиздајничког процеса“ у Загребу 1909. године Шкерковић је добио дужност да обавјештава руску штампу о том процесу. **Опширне информације** је слао је за три руска листа у Москви и Петрограду. „Новое Време“ објавило је његов велики чланак „Историјат о познатом Велеиздајничком процесу противу 53 Србина у Загребу“.

По завршетку студија Шкерковић се почетком 1911. године враћа у Црну Гору. Посађен је за професора у Цетињској гимназији. Предаје српску историју, руски језик, логику и психологију. По доласку у Црну Гору он наставља јавни рад, и даље се бави новинарством сарађујући у разним српским листовима. У прољеће 1911. године покушава да **оснује једно културно-просвјетно друштво**, али му власти не излазе у сусрет. Он даје иницијативу за покретање часописа за науку и књижевност „Дана“, који уређује са професором Душаном Ђукићем, Србином из Лике. Шкерковић је био и активни сарадник тог часописа. „Дан“ излази од марта 1911. године до првог балканског рата 1912. године. Тиме је попуњена осјетна празнина у културном животу Црне Горе. Часопис је био бољи од дотадашњих, а већ 10 година није излазио ни један у Црној Гори. Добро је примљен, како од домаће публике тако од српских и хрватских научно-књижевних кругова. Часопис је био југословенски оријентисан и дао је свој допринос културном зближењу југословенских народа.

Шкерковић са Душаном Ђукићем покреће иницијативу за достојно обиљежавање стогодишњице Његошевог рођења. У том циљу је направљен план за издавање цјелокупних Његошевих дјела у Цетињу, пошто у Црној Гори до тада није било објављено ниједно Његошево дјело. У том значајном послу имали су бити ангажовани познати српски и хрватски писци и научници који су се бавили проучавањем Његоша: Јован Скерлић, Павле Поповић, Милан Решетар, Бранислав Петронијевић и Марко Цар. Тај план, међутим, није прихваћен. Шкерковић је у Подгорици одржао предавање о Његошу и оно је штампано у календару „Зета“ за 1913. годину.

Шкерковић активно учествује и у балканском рату. У јуну 1913. године постављен је за члана Просвјетног савјета и активно ради на организацији школства и састављању школских уџбеника. Исте године, са још двојицом просвјетних радника, припремио је читанку за IV разред основних школа, у којој се налазе и три његова чланка. Крајем октобра постављен је за директора Гимназије у Подгорици. Те године изабран је за народног посланика. На изборе је изашао са својим програмом, у коме је тражио радикалне промјене у Црној Гори — ревизију устава, истискивање италијанског капитала и царинску, војну и дипломатску унију Црне Горе са Србијом. У раду Скупштине узима активног учешћа и тијесно сарађује са члановима Народне странке па је сматран њеним чланом. Био је члан Законодавног одбора. Припремио је пројект закона о основним школама. У мају 1914. године био је члан црногорске делегације на прослави стогодишњице Његошевог рођења, коју су у Прагу приредили Чеси. Тада се срео и са Скерлићем.

У првом свјетском рату до капитулације црногорске војске у јануару 1916. године налазио се на разним војним и цивилним дужностима. Послије капитулације интерниран је у Аустро-Угарску. У логорима је узео активног учешћа у раду међу интернираним црногорским чиновницима и официрима за уједињење Црне Горе и Србије.

Крај првог свјетског рата затекао га је болесног у логору Карлштајн. Одатле је пошао у Праг, гдје се задржао неколико дана, а затим се враћа у Црну Гору, Када се вратио у Подгорицу, уједињење Црне Горе са Србијом и осталим југословенским земљама већ је било извршено.

Одмах по доласку посветио се раду на отварању гимназије у Подгорици. Постављен је за њеног директора, на којој дужности, са малим прекидом, остаје све до 1935. године. Шкеровић активно учествује и у јавном и политичком животу. Био је предсједник Друштва за заштиту ратне сирочади. Оснива Соколско друштво у Подгорици 1920. године, по угледу на истоимене организације у југословенским земљама и Чешкој. Соколско друштво је живо радило, окупљајући омладину оба пола, без обзира на вјерску и социјалну припадност, и било је важан центар друштвеног, културног и спортског живота у Подгорици. За све вријеме док се налазио у Подгорици Шкеровић је биран за старјешину Друштва. На његову иницијативу, почетком 1921. године основано је у Подгорици културно - просвјетно друштво „Рад“. Тиме је Шкеровић остварио идеју из 1911. године. Од је написао правила Друштва и био његов први предсједник. Сарађује на оснивању и одржавању Народног универзитета у Подгорици. Неко је вријеме бис његов руководилац, и на њему држао предавања. Ради на обнови Државног архива на Цетињу и на прикупљању архивске грађе.

У политичком опредјељењу Шкеровић је припадао Демократској странци. Био је члан њеног Главног одбора и предсједник Окружног одбора за Црну Гору. Биран је за посланика Зетске области за срез даниловградски 1926. године, а 1927. налази се на листи Демократске странке, па је изабран за посланика Народне скупштине Југославије за изборни срез Никшић — Даниловград. Због демонстрација које су избиле у фебруару 1935. године у Подгорици и дјелимичног штрајка ученика Подгоричке гимназије, Шкеровић је као политич-

ки непоуздан пензионисан, „у интересу државне службе“. Он и даље живи у Подгорици, и према својим могућностима обавља јавне и политичке послове. Активно судјелује у многим мањим и већим политичким акцијама Демократске странке. Године 1940. напушта Подгорицу и одлази у Београд, гдје ће провести посљедње 32 године свога живота.

У току рата Шкеровић је радио у Државном архиву Србије у Београду, и тако је остао поштеђен од прогона. Његова породица активно учествује у народноослободилачком рату, у коме су му погинула сва четири сина.

По убјеђењу демократа и хуманиста, Шкеровић се залагао за широке демократске грађанске слободе. Био је један од истакнутих опозиционих личности у старој Југославији са досљедном демократском оријентацијом. Стално се борио за економско подизање Црне Горе. Заосталост и тешко привредно стање у Црној Гори били су сатлан предмет његових акција у Скупштини, форумима Демократске странке, на јавним скуповима и у штампи.

Мада је пратио резултате постигнуте у историјској науци, Шкеровић се у међуратном периоду није темељитије бавио научноистраживачким радом на пољу историје. У том периоду богата је његова публицистичка дјелатност. Сарађује у низу дневних листова, научно-књижевних часописа и повремених издања. То су махом краћи есеји, популарно-научни списи и расправе о појединим важнијим политичким и привредно-економским питањима, која су се тицала Црне Горе и Југославије. Године 1931. Шкеровић је покренуо популарно-научни часопис „Годишњак наставника Подгоричке гимназије“, који је уређивао са професорима гимназије Андријом Лаиновихем и Јованом Вукчевићем. Изашло је пет бројева овог часописа. У сваком је објављен по један његов рад. Годишњак је престао да излази 1935, када је Шкеровић пензионисан, а поменути професори премјештени из гимназије.

Не постоји библиографија Шкеровићевих радова, а она се у пот-

пуности неће моћи ни урадити, пошто су неки његови чланци непотписани или су потписани иницијалима. Прије првог свјетског рата сарађивао је у разним руским листовима и часописима: „Руское слово“ у Москви и „Новое време“ и „Реч“ у Петрограду, „Етнографски вјесник“, „Чешка ревија“, „Ден“ (Праг), „Дан“, „Цетињски вјесник“ и календар „Зета“ у Црној Гори, загребачки „Србобран“ и други српски листови у којима је чланке објављивао непотписано. Судаћи по нашим истраживањима, сарађивао је у београдским листовима „Словенском југу“, „Штамп“ и „Пијемонту“. У међуратном периоду сарађивао је у сљедећим листовима и часописима: „Народној просвјети“, „Прилозима за језик и историју“, „Новој Европи“, „Мисли“, „Слободној мисли“, „Зети“, „Животу и раду“, „Годишњаку наставника Подгоричке гимназије“, „Записима“, „Народној ријечи“, „Прегледу“, „Годишњем извјештају Подгоричке гимназије“, „Алманаху Зетске бановине“, „Југословенској пошти“, „Политици“, „Народној одбрани“, „Трговинском гласнику“, „Одјеку“, „Монополском часнику“, „Цетињу и Црној Гори“, „Споменици Војводе Рауковића“ и другим листовима и часописима. Послије другог свјетског рата сарађивао је у „Историјском часопису“, „Историјским записима“, „Архивисту“, „Годишњаку Цетињске гимназије“.

Као посебна издања др Никола Шкерковић је објавио сљедећа дјела:

Подгорица и њена околина од најстаријих времена, Библиотека Народног универзитета у Подгорици, Подгорица 1930, стр. 23;

Преглед историје Црне Горе 1500—1918. год., Подгорица 1931, стр. 41;

Ђуро Крижанић, Српска академија наука, Београд 1936;

Записници седница Министарског савета Србије 1862—1892, Издање Државног архива НР Србије, грађа књ. II, Београд 1952, стр. 537;

Црна Гора за вријеме првог свјетског рата, Односи са Србијом — капитулација, Историјски институт СР Црне Горе, Титоград 1963, стр. 159;

Црна Гора на освитку XX вијека, Српска академија наука и уметности, Београд 1964, стр. 640.

Дакле, најзначајнија Шкерковићева дјела из историје настала су послједице другог свјетског рата, и то у вријеме кад је он био у пензији. Шкерковић, дакле, не да да га скрха бол за изгубљеним синовима, не дозвољава да клоне духом, него, као некада у вријеме школовања у Србији и Русији, тражи утјеху у раду. Од септембра 1945. до 1954. налазио се на дужности директора Државног архива Србије. Пензионисан је због старости, када је навршио 70 година живота. Као директор Архива чинио је све што је било у његовој моћи на прикупљању грађе, сређивању докумената, њиховој научној обради, изради општег регистра, конституисању и сређивању библиотеке Архива, оснивању архивских центара у Србији и Војводини. Активно учествује и у раду на доношењу прописа и закона о архивима, како би се архивско културно благо сачувало од уништења и пропадања. Организује прославу 50-годишњице оснивања Архива у Србији и издавање Споменице, у којој су објављена три његова прилога. Под његовим руководством колектив Архива приступио је раду на објављивању докумената. У том циљу формирана је била редакција чији је он био предсједник. У току 1951—1954. Архив је објавио четири књиге докумената, од којих је једну припремио Шкерковић, у припреми је било још пет књига. Активно учествује у покретању часописа „Архивист“ 1951. године. Био је члан редакцијског одбора часописа и у њему је објавио неколико стручних чланака.

Шкерковић се свестрано интересовао за црногорску историју: политичку, културну, за црногорско племе, положај Црногорке у друштву, етику и морал црногорског народа. Његова дјела „Црна Гора за вријеме првог свјетског рата 1914—1916. године“ и „Црна Гора на освитку XX вијека“ — његово животно дјело, у коме он обрађује уставни период Црне Горе — без обзира на то што се са понечим не можемо сложити и што ће нова истраживања понешто допунити,

представљају крупан допринос црногорској историографији.

Умро је др Никола Шкерковић. Умро је један заиста честити човек, поштован и цијењен од оних који су га познавали, искрени родољуб, васпитач омладине, искрени пријатељ свега поштеног, хуманиста, демократа са развијеним осјећањем за тежњу и потребе младих и прогресивних, педагог, јавни, културни и научни радник, човек широке културе, велике духовне ширине и високих моралних особина. Умро је човек који је у свом животу полазио од принципа: у

највећим тешкоћама, личним недаћама и породичној трагедији, не клонути духом, него утјеху тражити у раду на корист друштва. „Рад морално уздиже, душевно уравнотежује и подиже, даје садржину животу. Без рада је живот празан и бесмислен. И не само то — без рада је живот несносан, опасан, ако није још и зло“ — писао је он прије 40 година.

Својим стваралаштвом Шкерковић је дао видан допринос црногорској култури — без њега би она била оцјетно сиромашнија.

Новица Ракочевић

БУРО СУБОТИЋ

Дана 8. јануара 1973. године умро је др Буро Суботић. Сахрањен је на Леденицама, у Кривошијама. Вратио се у своје родно мјесто на вјечни починак, гдје је први пут угледао свијет, 1900. године.

Кроз цио свој живот био је везан жарком љубављу за свој завичај, за гласовито слободарско-устаничко гнијездо, за Кривошије. Ту је провео своје радсно дјетињство, у скромном сељачком дому Суботића, које је дало завидан број храбрих устаника и ратника у борбама против Турака и Аустрије. Јоко Гаврилов Суботић прославио се у Караборђевом устанку. Главари и прваци Кривошија завјерише се и заклеше 1869. године на цефердару Јова Суботића да ће устати против моћне Аустрије и да неће изневјерити витешки подухват. Дали су јуначки отпор аустријском војном походу на Кривошије и задивили Европу.

Буро Суботић је учио основну школу у Гркавцу, а гимназију у Котору и Задру, камо су га аустријске власти, као непожељног омладинца-родољуба, протјерале заједно са оцем. Када је поведен ослободилачки рат против Турака 1912, он се, као гимназијалац, са још два своја друга, тајно упутио на скадарско ратиште, да би као ђак-добровољац учествовао у црногорском освајању Скадра. Пут их је водио преко Италије. Али, у Анкони су затворени, а одатле упућени аустријским властима нат-

раг у Задар. Ту је другоао са дром Симом Милошевићем, дром Неђељком (Светом) Ђукићем, Игњатијем Злоковићем и дром Васом Томановићем.

Права је завршио у Суботици (1923). Као судија службовао је у Бечкерек (Зрењанин), Сенти и Пожаревцу, а од 1936. године у Котору. У свим овим мјестима уживао је добар глас судије, спремног и објективног, вриједног и студиозног. Зато му је послје другог свјетског рата нуђена катедра на Правном факултету у Скопљу.

Био је и доста плодан писац. Почео је писати као ученик гимназије у београдском омладинском листу „Венац“. Као студент сарађивао је у суботичком „Југословенском гласу“ и новосадском „Јединству“ и „Застави“. Тада је награђен и првом наградом за светосавски темат „Етичкоправни положај ванбрачне матере и ванбрачног дјетета“. Као судија сарађивао је у никшићкој „Слободној мисли“, сарајевском „Југословенском листу“, которском „Гласу Боке“, у чијој је редакцији био члан више година, и у титоградској „Побједи“. Своје дописе из Боке објављивао је и у „Републици“ Јаше Продановића. Запажени су његови радови у часописима: у загребачкој „Новој Европи“, београдском „Архиву за правне и друштвене науке“, титоградском „Правном зборнику“ и „Историским записима“, монографији „Котор“, зборнику „Устанак